

Έρικ Χομπσμπάουμ
Μνήμες της Βαϊμάρης
Μετάφραση: Αλέξανδρος Κεσσόπουλος

Ενδυμίω

Έρικ Χομπσμπάουμ
Μνήμες της Βαϊμάρης

Έρικ Χομπσμπάουμ

Μνήμες της Βαϊμάρης

Μετάφραση: Αλέξανδρος Κεσσόπουλος

Ενδυμίων

Έζησα την περίοδο που επηρέασε περισσότερο τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς μου, τα χρόνια 1931-33, ως γυμνασιόπαις και εκκολαπτόμενος ενεργός κομμουνιστής, στη θνήσκουσα Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Το φθινόπωρο του 2007 μου ζήτησαν να θυμηθώ εκείνη την εποχή σε μια διαδικτυακή γερμανική συνέντευξη, με τίτλο «Ich bin ein Reisefuehrer in die Geschichte» («Είμαι ένας ξεναγός στην Ιστορία»). Μερικές βδομάδες αργότερα μίλησα στο ετήσιο δείπνο των αποφοίτων –όσων ζουν ακόμα– του σχολείου όπου φοίτησα όταν ήρθα στη Βρετανία, του St Marylebone Grammar School, το οποίο δεν υπάρχει πια· στην ομιλία μου, προσπάθησα να εξηγήσω τις αντιδράσεις ενός δεκαπεντάχρονου που τον κουβάλησαν ξαφνικά σε τούτη τη χώρα, το 1933. «Φανταστείτε», είπα στα υπόλοιπα μέλη των Old Philologists, του συλλόγου των αποφοίτων του σχολείου, «ότι είστε ανταποκριτής μιας εφημερίδας με έδρα στο Μανχάταν, κι ο εκδότης σας ξαποστέλνει στην Ομάχα της Νεμπράσκα! Έτσι ένιωσα όταν πρωτοέφτασα στην Αγγλία, αφού είχα ζήσει δύο περίπου χρόνια στο απίστευτα συναρπαστικό, το φινό Βερολίνο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, με το διανοητικά και πολιτικά εκρηκτικό κλίμα. Η Αγγλία ήταν μια τρομακτική απογοήτευση για μένα».

Το εξώφυλλο του εξαιρετικού, και θαυμάσια εικονογραφημένου, βιβλίου του Έριχ Βάιτς Η Γερμανία της Βαϊμάρης: υπόσχεση και τραγωδία ανακαλεί πολλές

μνήμες. Απεικονίζει την παλιά Πότσταμερ Πλατς πολύ προτού καταλήξει ένας σωρός ερειπίων στα χέρια του Χίτλερ ή σε δείγμα της «ντίσνεϊλαντ αρχιτεκτονικής», στην επανενωμένη Γερμανία. Βέβαια, τα café της πλατείας, γεμάτα με άντρες που φορούσαν ρεπούμπλικες, όπως ο θεός μου, δεν ήταν το στέκι των Βερολινέζων εφήβων. Ο λογισμός μας έτρεχε μάλλον σε βάρκιες στη λίμνη Βάνζεε, η οποία, τότε ακόμα, δεν παρέπεμπε στην έννοια της σχεδιασμένης γενοκτονίας.

Το διεθνές ενδιαφέρον για τη Βαϊμάρη και την κατάλυσή της από τον Χίτλερ

Είναι δύσκολο να θυμηθεί κανείς (παρότι αυτό υπήρξε κεντρικό μοτίβο της ρητορικής του Χίτλερ, κατά τη διάρκεια της πληθώρας των εκλογικών αναμετρήσεων, οι οποίες—οποία ειρωνεία!— έλαβαν χώρα κατά το τελευταίο της έτος), ότι η Δημοκρατία διήρκεσε μόλις δεκατέσσερα χρόνια, από τα οποία μονάχα τα έξι, συμπεριλαμβανόμενα ανάμεσα στα ματωμένα χρόνια της γέννησής της και την τελική καταστροφή του Μεγάλου Κραχ, διέθεταν μια επίφαση κανονικότητας. Το τεράστιο διεθνές ενδιαφέρον για τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης είναι, εν πολλοίς, μεταθανάτιο και σχετίζεται με την κατάλυσή της από τον Χίτλερ. Γιατί αυτό ακριβώς το γεγονός πυροδότησε τα ερωτήματα για την άνοδο του Χίτλερ

στην εξουσία, καθώς και το αν αυτή θα μπορούσε να αποφευχθεί, ερωτήματα τα οποία συζητιούνται ακόμα έντονα στους κόλπους των ιστορικών. Ο Βάιτς καταλήγει, όπως και πολλοί άλλοι, ότι «η εξέλιξη αυτή δεν ήταν, σε καμιά περίπτωση, αναπόφευκτη. Το Τρίτο Ράιχ δεν δημιουργήθηκε λόγω κάποιας νομοτέλειας», αλλά το ίδιο του το επιχείρημά αφαιρεί σχεδόν κάθε νόημα από αυτή την πρόταση. Εν πάση περιπτώσει, για όσους ζούσαμε το 1932 ήταν φανερό ότι η Δημοκρατία της Βαϊμάρης βρισκόταν στη νεκρική της κλίση. Το μόνο πολιτικό κόμμα που την υπεράσπιζε με συνέπεια είχε συρρικνωθεί στο 1,2%, ενώ οι εφημερίδες που διαβάσαμε σπíti διερωτώνταν κατά πόσον υπήρχε πολιτικός χώρος για τους υποστηρικτές της.

Ο Χίτλερ, επίσης, ήταν αυτός δημιούργησε την κοινότητα των προσφύγων, οι οποίοι διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στις χώρες που τους υποδέχθηκαν –ρόλο δυσανάλογα μεγάλο με τον αριθμό τους– και στους οποίους η μνήμη της Βαϊμάρης οφείλει τόσα. Σίγουρα, η επίδρασή τους ήταν πολύ πιο σημαντική –αν εξαιρέσουμε τον κόσμο του μπαλέτου– σε σχέση με τους πρόσφυγες που εγκατέλειψαν τη Ρωσία μετά το 1917, παρότι εκείνοι ήταν πολύ περισσότεροι. Τα καθιερωμένα παλαιόθεν επαγγέλματα –η ιατρική και η δικηγορία– έμειναν μάλλον ανεπηρέαστα, ωστόσο σε πεδία λιγότερο περίκλειστα και, εν τέλει, στη δημόσια ζωή, η επίδραση των

προσφύγων ήταν βαρύνουσα. Στη Βρετανία οι εμιγκρέδες μεταμόρφωσαν την ιστορία της τέχνης και τον πολιτισμό της εικόνας, όπως και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μέσω των καινοτομιών που εισήγαγαν οι εκδότες, οι δημοσιογράφοι, οι φωτογράφοι και σκιτσογράφοι που ήρθαν από την ηπειρωτική Ευρώπη.

Η πολιτισμική ακτινοβολία της Βαϊμάρης

Τα βασικά επιτεύγματα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και οι λόγοι για τους οποίους οι μη Γερμανοί επιδεικνύουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτήν δεν είναι πολιτικοί, αλλά διανοητικοί και πολιτισμικοί. Ο κόσμος σήμερα θυμάται το κίνημα του Μπαουχάους, τον Τζωρτζ Γκρος, τον Μαξ Μπέκμαν, τον Βάλτερ Μπένγιαμιν, τον σπουδαίο φωτογράφο Άουγκουστ Ζάντερ, καθώς και μια σειρά αξιόλογες κινηματογραφικές ταινίες. Ο Βάιτς διαλέγει έξι ονόματα: τον Τόμας Μαν, τον Μπρεχτ, τον Κουρτ Βάιλ, τον Χάιντεγκερ, τον λιγότερο γνωστό θεωρητικό Ζήγκφριντ Κρακάουερ και την καλλιτέχνίδα Χάνα Χεχ. Θα μπορούσε κανείς να προσθέσει και άλλα ονόματα, όπως, λ.χ., τον Καρλ Σμιτ στον χώρο της (τόσο σπάνιας) διανοούμενης Δεξιάς, τον Ερνστ Μπλοχ στην άκρα Αριστερά και τον μέγα Μαξ Βέμπερ στο Κέντρο.

Το 1933, μόνο ο Τόμας Μαν και μερικές κινηματογραφικές ταινίες είχαν καταφέρει να συγκινήσουν αληθινά ένα ευρύτερο κοινό εκτός της Κεντρικής Ευρώπης· κι ίσως εδώ πρέπει να προσθέσουμε μια περιορισμένη ομοφυλοφιλική υποκουλτούρα, η οποία ανακάλυψε τα θέληγτρα του Βερολίνου κατά τα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης. Ο Μαν, φυσικά, ήταν αναγνωρισμένος καλλιτέχνης πολύ πριν το 1914. Κέρδισε το βραβείο Νόμπελ το 1929, όχι όμως για το αριστουργημά του, Το μαγικό βουνό, το οποίο έγραψε την εποχή της Βαϊμάρης, αλλά για το παλαιότερο έργο του Οι Μπούντενμπροκ. Ποιος όμως είχε ακουστά, στην Αγγλία, τον Φραντς Μαρκ, τα γαλάζια άλογα του οποίου στόλιζαν τον διάδρομο του γυμνασίου μου, μέχρι που το νέο καθεστώς τα απομάκρυνε μαζί με τον διευθυντή μας, υποστηρικτή της Δημοκρατίας;

Την εποχή εκείνη το Παρίσι ήταν η αδιαμφισβήτητη πρωτεύουσα των εικονιστικών τεχνών, ενώ η Βιέννη παρέμενε η γενέτειρα της μουσικής, τόσο της κλασικής όσο και της ελαφράς. Τα γερμανικά δεν αποτελούσαν πια μια ευρέως ομιλούμενη γλώσσα στη Δύση, αν εξαιρέσουμε τους ανθρώπους της διασποράς στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, ούτε και πολυδιαβάζονταν έξω από τον κύκλο των λογίων μελετητών της κλασικής εποχής. Ακόμη και σήμερα, μόνο όσοι μιλούν γερμανικά αναγνωρίζουν τον Μπρεχτ όχι μόνο ως δραμα-

τουργό αλλά και ως έναν από τους μεγάλους λυρικούς ποιητές του 20ού αιώνα. Το μόνο λογοτεχνικό είδος της εποχής της Βαϊμάρης που υπερέβη τα όρια της Κεντρικής Ευρώπης ήταν το αντιπολεμικό μυθιστόρημα του τέλους της δεκαετίας του 1920, με σημαντικότερο εκπρόσωπο το Ουδέν νεώτερον από το δυτικό μέτωπο του Έριχ Μαρία Ρεμάρκ. Κινηματογραφήθηκε φυσικά από την Universal, τη μόνη εταιρεία του Χόλυγουντ με γερμανό ιδιοκτήτη.

Πολιτικά ρεύματα, δημοκρατία και πολιτισμός

Αν κοιτάξουμε προς τα πίσω, ποιο είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, όσον αφορά τον πολιτισμό, αυτής της βραχύβιας γερμανικής δημοκρατίας, την οποία κανένας δεν είχε επιθυμήσει στ' αλήθεια και την οποία οι περισσότεροι Γερμανοί την αποδέχθηκαν, στην καλύτερη περίπτωση, ως *faute de mieux* (το μη χείρον); Κάθε Γερμανός είχε ζήσει τρεις κοσμογονικές εμπειρίες: τον Μεγάλο Πόλεμο· την αυθεντική, αν και αποτυχημένη, γερμανική επανάσταση, η οποία ανέτρεψε το καθεστώς του ηττημένου Κάιζερ· και τον Μεγάλο Πληθωρισμό του 1923, μια σύντομη ανθρωπογενή καταστροφή, που εξευτέλισε ξαφνικά εντελώς την αξία του χρήματος. Η πολιτική Δεξιά, προσκολλημένη στην παράδοση, αντισημιτική, αυταρχική και οχυρωμένη γερά μέσα στους θεσμούς που επιβίωσαν από το Ράιχ

του Κάιζερ (θυμάμαι ακόμη τον τίτλο του βιβλίου του Τέοντορ Πλιβιέ που εκδόθηκε το 1932, Ο Κάιζερ έφυγε, οι στρατηγοί παρέμειναν), αρνήθηκε πλήρως τη δημοκρατία. Θεωρούσε τη Βαϊμάρη μη νομιμοποιημένη και τη Συνθήκη των Βερσαλλιών αχρειαστή εθνική ντροπή, κι ο στόχος της ήταν να απαλλάξει, το ταχύτερο δυνατό, τη χώρα από τα δύο αυτά δεινά.

Ωστόσο, όλοι σχεδόν οι Γερμανοί, συμπεριλαμβανομένων και των κομμουνιστών, ήταν φανατικοί πολέμιοι των Βερσαλλιών και των ξένων κατακτητών. Μπορώ ακόμα να ανακαλέσω στη μνήμη μου το περίεργο συναίσθημα που ένιωθα όταν, παιδί ακόμα, αντίκριζα από το τρένο τη γαλλική σημαία να κυματίζει στα φρούρια της Ρηνανίας: μου φαινόταν, κατά κάποιον τρόπο, αφύσικο. Όντας ταυτόχρονα Άγγλος και Εβραίος (στο σχολείο ήμουν «der Engländer» [ο Εγγλέζος]), δεν αισθάνθηκα ποτέ ιδιαίτερη έλξη για τον γερμανικό εθνικισμό των συμμαθητών μου, και πολύ περισσότερο βέβαια για τον ναζισμό, μπορούσα όμως να αντιληφθώ πολύ καλά τη γοητεία που ασκούσαν και οι δυο τους στα αγόρια της Γερμανίας. Όπως δείχνει ο Βάιτς, η αυταρχική Δεξιά αποτελούσε πάντα τον βασικό κίνδυνο, τόσο στο πεδίο της πολιτικής όσο και —μέσω της παγιωμένης και διαδεδομένης στον λαό εχθρότητας προς την «Kultur bolschewismus» (την μπολσεβίκικη κουλτούρα)— στο πεδίο του πολιτισμού.

Οι πιο σημαντικοί διανοητές του Κέντρου —ο Μαν, ο Μαξ Βέμπερ, ο Βάλτερ Ρατενάου, που δεν είχαν μια αυθόρμητη, ενστικτώδη προσήλωση στη δημοκρατία, αλλά ωθούνταν σε αυτή τη κατεύθυνση λόγω του φόβου της πολεμοχαρούς Δεξιάς— αιτιολογούσαν την αναγκαιότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος περιγράφοντας το ως τον διάδοχο ενός Ράιχ που δεν μπορούσε να παλινορθωθεί. Την ίδια στάση, φυσικά, επέδειξαν και τα κυριότερα κόμματα του συστήματος: η πλειοψηφία των σοσιαλδημοκρατών, που στην πραγματικότητα δεν είχαν θελήσει την αποπομπή του Κάιζερ, καθώς και το Καθολικό Κέντρο που μετά την επανάσταση μετατράπηκε από ομάδα πίεσης για θρησκευτικά ζητήματα σε κυβερνητικό κόμμα. Πέραν αυτών, η πολιτική Αριστερά, η οποία, σε μεγάλο βαθμό, συγκροτήθηκε στη βάση της εναντίωσής της στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο —βαριά τραυματισμένη από την αποτυχημένη επανάσταση του 1918 και εισπράττοντας το μίσος της παλιάς άρχουσα τάξη που κατόρθωσε να επιβιώσει—, δεν ήταν λιγότερο απορριπτική, έναντι της Δημοκρατίας, από τη Δεξιά. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, στο οποίο προσχώρησαν τα μισά από τα στελέχη που αποχώρησαν από το SPD λόγω της αντίθεσής τους στον πόλεμο, απέκτησε μια μαζική βάση, που πρέσβευε μια αδιάλλακτη αντιπολίτευση της εργατικής τάξης. Αρκετά μεγάλη ώστε να εμποδίσει τη δημιουργία ενός μακρόβιου καθεστώτος που θα απέκλειε τη Δεξιά, το μόνο που συνεισέφερε τελικά η Αρι-

στερά αυτή στην πολιτική ζωή στάθηκε η απαρέσκεια για τη Δημοκρατία.

Για λόγους που μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε, μια σειρά δημιουργικοί καλλιτέχνες, που είχαν ριζοσπαστικοποιηθεί τόσο από τα δεινά του πολέμου όσο και από την ελπίδα και τη λύσσα που άφησε πίσω της η χαμένη επανάσταση, ελκύνονταν από αυτήν· και, πράγματι, τα επιτεύγματα μιας σειράς προσωπικοτήτων της Βαϊμάρης βασιζόνταν κυρίως στην έντονη απέχθειά τους για τη δημοκρατία. Ακόμη και αληθινά μεγάλα ταλέντα, όπως ο Τζωρτζ Γκρος και ο Κουρτ Βάιλ, έχασαν το νεύρο τους μετά το 1933, όταν μετανάστευσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, βρίσκοντας, κατά κάποιον τρόπο, τη βολή τους. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για μικρότερης εμβέλειας ταλέντα, στον κύκλο των εξπρεσιονιστών, συγγραφείς και καλλιτεχνείς οι οποίοι, ωθούμενοι από τον πόνο και την οργή και θέλοντας να αφήσουν το ίχνος τους στην εποχή, έψαχναν τρόπους για να εκφράσουν ένα άκρφο συναίσθημα ως επιστέγασμα των φωνών τους. Και, εν πολλοίς, ενάντια σε όλους αυτούς, η Βαϊμάρη κατορθώνει να βρει ένα στίγμα που εκφράζει τη δικιά της φωνή, μετά τα χρόνια του Μεγάλου Πληθωρισμού: ένα στίγμα σκληροτράχηλο, μακριά από συναισθηματισμούς, παθιασμένο, με αυτό το ιδιαίτερο πάθος που έβρισκες στα καμπαρέ, στο πλαίσιο του ρεύματος της «Neue Sachlichkeit» («Νέα Αντικειμενικό-

τητα»). Για μένα, η Βαϊμάρη μιλά ακόμη και σήμερα, όπως το 1932, με τη φωνή του Μαχαγκόνου και της Όπερας της πεντάρας, του Μπερλίν Αλεξάντερπλατς του Ντέμπλιν, με τη φωνή του παραγνωρισμένου Έριχ Κέστνερ ή με τα σκιαμπρόζικα πολιτικά τραγούδια του Έριχ Βάινερτ.

Μια πολιτισμική πρωτοπορία ευρωπαϊκών διαστάσεων

Η Βαϊμάρη, όμως, δεν ήταν μονάχα γερμανικό φαινόμενο. Ο Βάιτς, το βιβλίο του οποίου αποτελεί μια θαυμάσια εισαγωγή στον κόσμο της, μάλλον την καλύτερη που διαθέτουμε, κάνει πολλές καίριες επισημάνσεις: μιλάει για τον βερολινο-κεντρισμό του πολιτισμού της Βαϊμάρης, ο οποίος τον διακρίνει από την προ του 1914 Γερμανία, όπου τα ακμάζοντα καλλιτεχνικά κέντρα ήταν το Μόναχο και η Λειψία. Παρ' όλα αυτά, υποτιμά τον ρόλο του πολιτισμού της Βαϊμάρης που λειτούργησε ως χωνευτήρι για τον χώρο ο οποίος μετά το 1917 παρήγαγε μια μείζονα πρωτοπορία στο διανοητικό και καλλιτεχνικό πεδίο: της μετεπαναστατικής Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Το κύρος του Παρισιού, «της πρωτεύουσας του 19ου αιώνα», συσκότιζε το γεγονός ότι κατά τον Μεσοπόλεμο δεν είχε πλέον να προσφέρει κάτι ρηξικέλευθο, σε μείζονα κλίμακα, εκτός από τον υπερρεαλισμό, ο οποίος, σε μεγάλο

βαθμό, προερχόταν από το πολυεθνικό κίνημα του ντανταϊσμού των κεντροευρωπαίων προσφύγων της Ζυρίχης.

Με περισσότερα από 7.000 περιοδικά και 38.000 βιβλία το 1927 και διαθέτοντας την πιο εντυπωσιακή κινηματογραφική βιομηχανία εκτός Χόλυγουντ, η Γερμανία αποτελούσε μια απέραντη αγορά. Με την πτώση της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων, απορρόφησε, όπως ήταν φυσικό, το ταλέντο που πλεόναζε σε ό,τι είχε απομείνει από την Αυστρία. Τι θα ήταν άραγε οι κινηματογραφικές ταινίες της Βαϊμάρης χωρίς τη Βιέννη, χωρίς τον Φριτς Λανγκ, τον Γκ. Παμπστ, τον Βίλντερ, τον Πρέμινγκερ ή τον Πέτερ Λορ; Η πλειάδα των πρωταγωνιστών της —ο Κόνραντ Βάιντ, ο Έμιλ Γιάννιγκς η Μάρλεν Ντήτριχ, η Ελίζαμπετ Μπέργκινερ— μαθητεύσαν κοντά στον Βιεννέζο Μαξ Ράινχαρντ, τον άνθρωπο που επηρέασε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο το γερμανόφωνο θέατρο. Στο Βερολίνο η οικογένειά μου, πρόσφυγες από τη Βιέννη, συνέχισε την κοινωνική της ζωή επικεντρωμένη, σε μεγάλο βαθμό, γύρω από άλλους εκπατρισμένους Αυστριακούς, συγγενείς και φίλους.

Για διαφορετικούς αλλά εξίσου προφανείς λόγους, η Γερμανία αποτελούσε το βασικό παράθυρο της Ρωσίας προς τη Δύση. Το Βερολίνο υπήρξε ταυτόχρονα

τόσο το κέντρο των αντισοβιετικών εμιγκρέδων όσο και ο πρώτος σταθμός στις εκδρομές προς τη Δύση των νέων Σοβιετικών διανοουμένων και επαναστατών καλλιτεχνών· κάποιοι απ' αυτούς, μάλιστα, εξέδωσαν εκεί ένα πολύγλωσσο περιοδικό. Δεν πρέπει ακόμα να ξεχνάμε ότι, όλο το διάστημα που διατηρούνταν η μάταια προσδοκία της επανάστασης στη Γερμανία, η επίσημη γλώσσα της Κομμουνιστικής Διεθνούς δεν ήταν τα ρωσικά αλλά τα γερμανικά.

Αναπόφευκτα, αυτό το πολιτιστικό μείγμα απεδείχθη γόνιμο για τον πολιτισμό της Βαϊμάρης και, εν τέλει, της Δύσης. Το Μπαουχάους υπήρξε μια κολεκτίβα Γερμανών, Αυστρο-Ούγγρων, Ρώσων, Ελβετών και Ολλανδών. Είναι χαρακτηριστικό ότι η «Κονστρουκτιβιστική Διεθνής», όπως την ονόμασε ο Τζων Willet, ιδρύθηκε από μια ομάδα Ούγγρων, Ολλανδών, Βέλγων, Ρουμάνων, Σοβιετικών Ρώσων και Γερμανών, σε μια συνάντηση στη Βαϊμάρη, με μελλοντική έδρα το Βερολίνο. Αυτός ήταν ο πολιτισμός που οι Γερμανοί εμιγκρέδες εισήγαγαν στις χώρες όπου βρήκαν άσυλο.

Συχνά, επίσης, παραβλέπουμε σήμερα τον κεντρικό διεθνή ρόλο της Γερμανίας της Βαϊμάρης στο πεδίο της επιστήμης του 20ού αιώνα. Ο Αϊνστάιν και ο Μαξ Πλανκ προσέδωσαν αίγλη στο Βερολίνο, ενώ το Γκαίτιγκεν υπό τον Μαξ Μπορ, υπήρξε, μαζί με το Καί-

μπριτζ, ο καταλύτης της επανάστασης της κβαντικής μηχανικής, της «boy physics» όπως αποκαλούνταν, η κοινή διάλεκτος της οποίας, όπως και η γλώσσα του διεθνούς κομμουνισμού, ήταν τα γερμανικά. Ο Χάιζενμπεργκ, ο Πάουλι, ο Φέρμι, ο Οπενχάιμερ, ο Τέλερ, εργάστηκαν ή σπούδασαν, όλοι τους, στη Γερμανία. Η πιο λαμπρή απόδειξη για τον κομβικό ρόλο της Γερμανίας της Βαϊμάρης στην επιστήμη, είναι τα 15 βραβεία Νόμπελ στο πεδίο των επιστημών που απονεμήθηκαν σε Γερμανούς κατά τη διάρκεια των 14 της ετών, αριθμό που οι επίγονοι χρειάστηκαν πενήντα χρόνια για να τον ισοφαρίσουν.

Κανέννας δεν έδωσε εγκρίτως τη δέουσα σημασία στον Χίτλερ

Αυτή ήταν η τελευταία φορά που η Γερμανία βρέθηκε στο επίκεντρο της νεωτερικότητας και της δυτικής σκέψης. Θα μπορούσε να τα καταφέρει καλύτερα, εάν στη συνέχεια δεν αναλάμβανε τα ηνία το πλήρωμα υπό την αρχηγία του Χίτλερ που οδήγησε το σκάφος σε ναυάγιο, αλλά μια πιο παραδοσιακή αντιδραστική κυβέρνηση. Παρ' όλα αυτά, εκ των υστέρων, διαπιστώνουμε ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο ήταν τόσο απίθανο όσο και η προοπτική να εμποδιστεί η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία μέσω της συγκρότησης ενός πλατιού αντιφασιστικού μετώπου. Η πραγματικότητα είναι ότι κανείς,

ούτε η Δεξιά ούτε το Κέντρο ούτε η Αριστερά, δεν αντελήφθη τις πραγματικές διαστάσεις του εθνικοσοσιαλισμού του Χίτλερ, ενός εντελώς πρωτοφανούς κινήματος, οι στόχοι του οποίου ήταν πέρα για πέρα ασύλληπτοι με τη λογική. Ακόμα και τα εν δυνάμει θύματά του δεν αναγνώριζαν ολότελα τον κίνδυνο. Μετά τις εκλογές του καλοκαιριού του 1932, στις οποίες οι ναζί αναδείχθηκαν πρώτο κόμμα χωρίς όμως να διαθέτουν την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, ο (Εβραίος) εκδότης της Tagebuch, μιας εβδομαδιαίας αριστερής-φιλελεύθερης εφημερίδας που παίρναμε στο σπίτι, δημοσίευσε ένα άρθρο, ο τίτλος του οποίου μου φάνηκε, από τότε ακόμη, αυτοκτονικός. Και αυτή τη στιγμή, τον έχω μπρος στα μάτια μου: «Lasst ihn heran!» («Γιατί να μην του δώσουμε την εξουσία;»). Έπειτα από μερικούς μήνες, οι αντιδραστικοί που περιστοίχιζαν τον γηραιό Πρόεδρο Χίντενμπουργκ, με πολύ διαφορετικές προθέσεις, διευκόλυναν υπογείως τον διορισμό του Χίτλερ ως καγκελαρίου, θεωρώντας ότι θα μπορούσαν να τον ελέγχουν.

Όλες οι απόπειρες να παρουσιαστεί η Δημοκρατία της Βαϊμάρης ως πιο στέρεη και σταθερή, ακόμη και προτού ξεσπάσει ο παγκόσμιος οικονομικός κατακλυσμός, μοιάζουν με σφυρίγματα των ιστορικών μες στο σκοτάδι. Το καθεστώς της Βαϊμάρης διέγραψε μια σύντομη τροχιά, μέσα από τα ερείπια ενός πεθαμένου αλλά άταφου παρελθόντος προς ένα ξαφνικό αλλά ανα-

μενόμενο τέλος και ένα άγνωστο μέλλον. Για τους γονείς μας, αποτελούσε υπόσχεση ενός παρελθόντος που δεν θα ξαναποικτούσαν ποτέ, ενώ εμείς ονειρευόμασταν ένα σπουδαίο αύριο· οι «Άριοι» συμμαθητές μου –κομμουνιστές, όπως και εγώ– το οραματίζονταν υπό τη μορφή μιας εθνικής αναγέννησης, καθώς η παγκόσμια επανάσταση είχε αρχίσει τον Οκτώβρη του 1917.

Ακόμη και τα λίγα χρόνια της «κανονικότητας» ερείδονταν στην πρόσκαιρη ηρεμία ενός ηφαιστείου που μπορούσε να εκραγεί ανά πάσα στιγμή. Ο σπουδαίος άνθρωπος του θεάτρου, ο Μαξ Ράινχαρντ, το γνώριζε αυτό. «Αυτό που αγαπώ», έλεγε, «είναι η γεύση της παροδικότητας στη γλώσσα – κάθε χρονιά μπορεί να είναι η τελευταία». Αυτή η αίσθηση, λοιπόν, προσέδιδε στον πολιτισμό της Βαϊμάρης μια γεύση μοναδική: γεννούσε μια αιχμηρή δημιουργικότητα, μια περιφρόνηση για το παρόν, μια διάνοια που δεν την περιόριζαν οι συμβάσεις, μέχρι τον ξαφνικό και αμετάκλητο θάνατο. Οι στιγμές κατά τις οποίες αντιλαμβάνεται κανείς ότι η Ιστορία έχει αλλάξει είναι σπάνιες, αλλά ετούτη ήταν μια απ' αυτές. Γι' αυτό τον λόγο βλέπω ακόμη τον εαυτό μου να περπατά από το σχολείο προς το σπίτι, μαζί με την αδερφή μου, το κρύο εκείνο απόγευμα της 30ής Ιανουαρίου 1933 και να αναλογίζεται τι σήμαιναν τα νέα της ανάρρησης του Χίτλερ στο αξίωμα του καγκελαρίου. Μερικές μέρες αργότερα, κάποιος μού έφερε τον πολύγραφο της

SSB, της κομμουνιστικής οργάνωσης του σχολείου της οποίας ήμουν μέλος, για να τον κρύψω κάτω απ' το κρεβάτι μου. Θεωρούσαν ότι στο διαμέρισμα ενός ξένου θα ήταν πιο ασφαλής. Αλλά από εκείνη τη στιγμή και μετά, πουθενά δεν ήταν ασφαλής. Παρ' όλα αυτά, ήταν μια παράξενη και υπέροχη εποχή, κατά την οποία ο καθένας μπορούσε να ανακαλύψει τον εαυτό του και τον κόσμο σε ένα Βερολίνο που φάνταζε ως η δύναμη πρωτεύουσα του 20ού αιώνα, μέχρι τη στιγμή που οι βάρβαροι πήραν την εξουσία. Όποτε πηγαίνω σήμερα στο Βερολίνο, αισθάνομαι ακόμη ότι δεν συνήλθε ποτέ από το 1933.

Το κείμενο του Eric Hobsbawm «Memories of Weimar» δημοσιεύθηκε στο London Review of Books, Το βιβλίο του Eric Weitz, στο οποίο αναφέρεται, είναι το Weimar Germany: Promise and Tragedy, Princeton University Press, Πρίνστον 2007.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ
Έρικ Χομπσμπάουμ Μνήμες της Βαϊμάρης
ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Αλέξανδρου Κεσσόπουλου
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΨΗΦΙΑΚΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΝΔΥΜΙΩΝΑ ΩΣ ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΔΕΙΞΗ
ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΥΜΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΕΝΟΣ ΕΙΔΟΥΣ ΑΛΛΗ ΑΞΙΩΣΗ
ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2013